

Всеукраїнська наукова конференція

«Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень»

29 квітня 2025 року
М.Одеса

Міністерство освіти та науки України

**Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського**

**Полтавський національний педагогічний
університет імені В. Г. Короленка**

**Відділ історії козацтва на півдні України
Науково-дослідного інституту козацтва при Інституті
історії України НАН України**

Одеський національний морський університет

Одеський національний художній музей

ІСТОРІЯ ТА АРХЕОЛОГІЯ УКРАЇНИ: СУЧАСНІ ТРЕНДИ ДОСЛІДЖЕНЬ

Збірка наукових праць

Електронне наукове видання

Одеса – 2025

УДК 94(477)+903(477):(06)

Рекомендовано до друку кафедрою історії України
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського»
Протокол № 11 від 18 червня 2025 р.

Рекомендовано до друку вченою радою
Державного закладу «Південноукраїнський
національний педагогічний університет
імені К. Д. Ушинського» Протокол № 17
від 26 червня 2025 р.

Редакційна колегія:

К.і. н., доцент Сєкерська О. П. (Одеса) – *відповідальний редактор*
Лаборант кафедри історії України Яковлева Д. Є. (Одеса) –
відповідальний секретар
Д. і. н., професор Бабенко Л. Л. (Полтава) Д.
і. н. Бруяко І. В. (Одеса)

Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень: збірка
наукових праць / за ред. О. П. Сєкерської. Одеса, 2025. 250 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам сучасної історичної науки, які стосуються сучасних трендів досліджень історії та археології України. До неї увійшли публікації молодих вчених, аспірантів та здобувачів освіти, оприлюднені на I Всеукраїнській науково-практичній конференції «Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень», яка відбулася **29 квітня 2025 року** у ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Видання розраховане на вчених-істориків, викладачів, студентів і усіх, хто цікавиться історією та культурою України.

ЗМІСТ

ПЛЕНАРНЕ ЗАСІДАННЯ

3 ІСТОРІЇ ОДЕСЬКОГО НІМЕЦЬКОГО ПЕДАГОГІЧНОГО ІНСТИТУТУ (1934–1938) <i>Левченко Валерій</i>	9
ШКІЛЬНА ОСВІТА ОДЕЩИНИ В 1944 Р. <i>Осипенко Олександр</i>	18

СЕКЦІЙНІ ЗАСІДАННЯ

ГЕНДЕРНІ АСПЕКТИ ОСВІТНЬОГО ПРОЦЕСУ В ЦЕРКОВНОПАРАФІЯЛЬНИХ ШКОЛАХ ХЕРСОНСЬКОЇ ЄПАРХІЇ У ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХІХ СТ. <i>Артюх Ірина</i>	23
ГЕНОЦИД УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ 1932-1933 РОКІВ: НА МАТЕРІАЛАХ ОДЕЩИНИ <i>Ахмедова Айна, Діанова Наталія</i>	30
ІСТОРИЧНІ ДЖЕРЕЛА ЩОДО ІСТОРІЇ ОСВІТИ І НАУКИ В ОДЕСІ ПЕРІОДУ НІМЕЦЬКО-РУМУНСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ 1941–1944 РР. У ФОНДАХ ДЕРЖАВНОГО АРХІВУ ОДЕСЬКОЇ ОБЛАСТІ <i>Барабаш Владислав, Левченко Валерій</i>	38
ВІДГОМОН УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ (1917 Р.) НА ДАЛЕКОМУ СХОДІ ДО ПОСТАНОВКИ ПРОБЛЕМ <i>Бережна Валерія, Савченко Віктор</i>	47
ТИПОЛОГІЗАЦІЯ ПІЧНИХ КАХЕЛЬ ЗА ЗОБРАЖЕННЯМИ НА ПРИКЛАДІ АРХЕОЛОГІЧНОГО МАТЕРІАЛУ РАНЬМОДЕРНОЇ ПОЛТАВИ	

14. Новые школы в Херсонской епархии. *Приб. к ХЕВ*. 1861. №5. С. 402-404.
15. Серафимов С. О преподавании Закона Божия в женских учебных заведениях. *Приб. к ХЕВ*. 1860. №12. С. 786-796.
16. Разные известия. *ХЕВ*. 1860. №7. С. 444.

*Artyukh Iryna, graduate student, majoring in
032 History and archeology
South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushynsky
Odesa*

GENDER ASPECTS OF THE EDUCATIONAL PROCESS IN PARISH SCHOOLS OF THE KHERSON EPARCHY IN THE SECOND HALF OF THE XIX CENTURY

Abstract. *The purpose of the work is to highlight the gender features of the functioning of parish schools in the Kherson diocese in the second half of the nineteenth century. Based on statistical data, reports of priests and circulars of the ministry, the dynamics of increasing the number of primary education institutions and students, as well as the peculiarities of the attitude to girls' education in rural areas, are considered. The influence of patriarchal ideas on the availability and content of education for girls, as well as the role of the clergy in stimulating female literacy are analyzed.*

Key words: *church parish school, Kherson diocese, education, women's education, gender stereotypes.*

Ахмедова Айна, здобувачка першого рівня вищої освіти спеціальності 014 Середня освіта (Історія)
Діанова Наталія, д.і.н., професор кафедри історії України
ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д.

УДК 94(477.63) «1932/1933»

**ГЕНОЦИД УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ 1932-1933 РОКІВ: НА
МАТЕРІАЛАХ ОДЕЩИНИ**

Анотація. Голодомор 1932-1933 років став масштабним актом геноциду українського народу, що охопив і територію Одещини. Насильницька колективізація, масові репресії стосовно селянства та вилучення продовольства призвели до голодомору та демографічних втрат. У статті аналізуються причини та наслідки трагедії, її вплив на населення регіону.

Ключові слова: голодомор, Одещина, селяни, колективізація, хлібозаготівлі, геноцид, репресії.

Голодомор 1932-1933 років є однією з найтрагічніших сторінок в історії України, яка вже впродовж багатьох десятиліть залишається об'єктом дослідження як вітчизняних, так і закордонних науковців. Наслідок страшної спланованої політики радянського режиму став справжнім жахіттям у житті людей по всій Україні. Джерела, які могли б пролити світло на витоки, масштаби та наслідки цієї трагедії, до кінця 1980-х років були засекречені. Тож перші дослідження з цієї проблематики з'явилися за кордоном – в США та Канаді. В Україні активний процес пошуку, опрацювання та введення до наукового обігу джерел: документальних матеріалів, особистих записів, спогадів очевидців і публіцистичних праць розпочався на зламі 1980-1990-х років. Значна увага при цьому приділялася регіональному аспекту трагедії: на території Одещини дослідники, архівісти провели масштабну роботу з вивчення, систематизації та публікації матеріалів, які дали змогу відтворити правдиву картину подій голодомору.

Метою даної публікації є аналіз причин, особливостей перебігу та наслідків голодомору 1932-1933 років на території Одещини як прояву політики геноциду радянської влади щодо українського селянства.

Вагомою причиною голоду, який партія більшовиків свідомо перетворила на голодомор, стало примусове проведення колективізації сільського господарства. Цей процес супроводжувався впровадження політики хлібозаготівель, яка показала економічну неспроможність партійного керівництва й стала фактичним пограбуванням села. Вона підірвала економіку сільського господарства, породила незадоволення селян, які не отримували належної оплати за свою працю, а значить, і недовіру до колгоспного ладу. Підтвердженням стала ситуація в українських селах, у тому числі й на Одещині, яка виникла навесні 1932 року. Тоді пограбовані владою селяни відчували не лише продовольчі труднощі, але й справжній голод. Проте це не змусило партію відмовитись від згубної хлібозаготівельної кампанії на 1932-1933 сільськогосподарський рік. Зневірені селяни без особливого ентузіазму працювали в колгоспах, розуміючи, що після виконання плану здачі сільськогосподарської продукції державі, вони нічого не отримають. Загалом було проведено цілу кампанію, яка мала на меті знищити селянство як клас, який за думкою комуністів не збігався з їхнім уявленням про «прогресивне» суспільство. Вона містила низку ударних акцій зокрема: ліквідацію куркульства як ворожого класу, суцільну колективізацію та хлібозаготівлі, які привели до повного зuboжіння села [1, с. 9, 10].

Невиконання Україною плану хлібозаготівель зумовили репресії проти селянства восени 1932 р., метою яких стало покарання їх голодом. Відбулося пограбування сіл радянською владою, яка забирала все, не залишаючи ні зерна, ні харчів, фактично залишаючи селян без засобів на існування. Тож штучний голод був свідомо перетворений на голодомор.

Для колгоспів і населених пунктів Одещини запроваджувалися репресивні заходи, зокрема практика «товарних репресій». Також, відповідно до рекомендацій ЦК КП(б)У,

колгоспи України заносилися на «чорні дошки», що передбачало застосування до них комплексу каральних заходів, зокрема вилучення продовольства, блокування постачання товарів та ізоляцію. Рішення про впровадження «товарних репресій» було ухвалене Одеським обласним комітетом у листопаді 1932 року. Згідно з ним : «За неприпустимий зрив плану хлібозаготівель терміново припинити підвезення товарів і повністю припинити кооперативну і державну торгівлю, поки не буде забезпечено повне виконання плану. Також від імені Обласного виконавчого комітету, опублікували в обласній пресі рішення про виселення з Одеської області близько 500 сімей, які організовували саботаж та зрив хлібозаготівель. Зобов'язати секретарів РПК і ГПК під особливу відповідальність терміново вивезти з сільських крамниць всі товари на бази райспоживсоюзу, а бази опечатати» [2, с. 369].

При цьому партійне керівництво слідкувало, щоб всі репресивні міри були відомі населенню. На колгоспних полях будувалися вежі для спостереження за поведінкою колгоспників. Тих, кого підозрювали в крадіжці, вартові передавали судовослідчим органам.

Були сформовані спеціалізовані загони, які здійснювали репресивні заходи щодо цивільного населення, вилучаючи у людей продовольство, часто останні запаси, що призводило до масових страждань і голоду. Прикладом є події, які мали місце в ряді сіл Одещини, зокрема, в селах Лиса Гора, Костянтинівка, НовоКрасне, Ново-Іванівка та багатьох інших. Там відбувались арешти колгоспників та одноосібників, звинувачуючи їх у не виконанні плану хлібозаготівель. У с. Лиса Гора була організована тимчасова місцева в'язниця, де утримували заарештованих селян у надзвичайно жорстких умовах. Взимку їх тримали в холодних підвалах, виводили роздягнених на мороз і поливали холодною водою. До затриманих застосовували методи фізичного та психологічного насильства, які за своєю суттю мали ознаки тортур: зокрема, їх поміщали в дерев'яні діжки, внутрішня поверхня яких була вкрита гострими цвяхами і возили підводою по вибоїстим дорогам села [3, с. 71]. Метою було залякування селян, моральне

пригнічення й повне підпорядкування волі партії більшовиків. Адже зернових запасів на цей час уже не було ні в колгоспах, ні в селянських господарствах.

З кінця 1932 року, оскільки Одеська область не виконала своїх зобов'язань щодо постачання зерна, конфісковували весь урожай та запаси. І вже на початку 1933 року люди залишилися без хліба. До влади починають надходити повідомлення з Одеської області про випадки недоїдання не тільки серед сільського населення, а й серед робітників, які вже починали «розпухати» від голоду. Серед селян розповсюдились масові хвороби, пов'язані з недоїданням. Раціон їх харчування був низькокалорійним і не включав в себе м'ясної їжі. Тоді влада назвала положення сіл «скрутним».

У березні – квітні 1932 року в багатьох районах Одеської області почастішали випадки, коли селяни, об'єднуючись у великі групи, нелегально проникали на зернові склади. Основним приводом для таких дій, ставали чутки про приїзд представників влади, які нібито мали роздавати хліб голодуючим.

У містах Одещини хоча й відчувались продовольчі труднощі, але такої смертності, як у селах не було. Селяни намагалися врятуватися від голодної смерті в містах, але вдалося це не багатьом. Виснажені люди масово помирали дорогою, але й тих, хто вижив міліція не пропускала до міст. До того ж селяни не мали паспортів, тож не могли влаштуватися на роботу [3, с. 75].

Виплата заробітної плати робітникам в Одесі здійснювалася в натуральній формі, переважно продовольчими товарами. На той час у місті існував такий вислів «їж тараньку, пий водичку та виконуй п'ятирічку». Надалі ситуація «покращилася»: замість традиційної тараньки почали давати шматки синьо-зеленої конини. Замість того, щоб забезпечити потреби населення, через порт здійснювався експорт значних обсягів харчових продуктів [4, с. 9].

Цікавим аспектом у цій ситуації було те, що українське зерно, яке забиралося з місцевих господарств, мало значно нижчу ціну на міжнародних ринках. Часто воно використовувалося для годівлі коней та худоби в інших країнах.

У риторичі радянської влади відповідальність за складну ситуацію в сільській місцевості часто покладалася на самих селян їх звинувачували в саботажі, неналежній організації праці в колгоспах та розкраданні колгоспного майна. На тлі цих подій спостерігався масовий психосоціальний розпад: деякі люди почали вдаватися до анонімних доносів на своїх сусідів, звинувачуючи їх у приховуванні зерна. Паралельно фіксувалася зростаюча кількість випадків самогубств. У суспільній свідомості того часу смерть у такий спосіб часто розглядалася прийнятніше, аніж повільна смерть від голоду. Адже від постійного голоду дехто втрачав здоровий глузд і ставав на шлях страшних злочинів. Навесні 1933 р. голодомор досягнув свого піку, про що свідчить масова смертність селян. На грань голодного вимирання були поставлені села: Берізки, Тридуби, Мазурове, Красеньке Кривоозерського району [3, с. 74].

Не поодинокими були випадки людодіства в багатьох селах області. Зокрема, до голови селянської інспекції Коніка надійшов лист про вбивство в с. Леонтовічево дитини, яку вбив та з'їв рідний брат, а також нагодував м'ясом всіх дітей в родині. Цю інформацію позначили грифом цілком таємно. Взимку 1932-1933 років спостерігалася тенденція зростання кількості таких злочинів.

У с. Будеї Кодимського району Одеської області зафіксований випадок, коли мати вбила свого сина та змушувала свою доньку їсти його серце. Мати хотіла вбити і доньку, але сусідка врятувала дівчинку. Прийшовши до школи вона розповідала своїм вчителям, які катування вона мусила терпіти не стримуючи сльози на очах.

Ще одна історія про яку розповідають очевидці відбулася в тому же селі. Жінка, разом зі своїм зятем скоювала страшні злочини. Вони запрошували людей до себе додому, а там убивали, а м'ясо потім продавали.

У свідченнях очевидців можна знайти багато інформації про людодіство та труподіство. Варто зазначити, що на законодавчому рівні питання канібалізму тривалий час залишалося поза чітким

правовим регулюванням. Комуś призначала вищу міру покарання – розстріл, але здебільшого таких злочинців відправляли «на будови соціалізму» [5, с. 59, 60].

Згідно з офіційними даними, наданими відповідальним інструктором Одеського обласного комітету КП(б)У, станом на 14 березня 1933 року в Первомайському районі спостерігалось масове поширення смертей, спричинених хронічним голодуванням. У більшості сіл району ситуація була вкрай тяжкою. Так, у населених пунктах Кримка та Довга Пристань зафіксовано по 4 смерті, у Степківці – 2, у Доріжинці – 15, з яких один випадок завершився самогубством. У селі Вітольдів Брід за офіційними звітами нараховувалося 7 летальних випадків, пов'язаних із голодом. Особливо критична ситуація склалася у селі Кінецьпіль, де було зафіксовано щонайменше 60 випадків тяжких набряків, викликаних голодним виснаженням. За свідченням директора заводу «15-ліття Октябрю», серед працівників підприємства виявлено 40 випадків набряків, спричинених недоїданням. На станції Голта Голтянської залізничної дільниці за перші 13 днів березня померло 9 осіб, ще 17 смертей сталися у лютому. Також у березні було зафіксовано два випадки самогубства – люди, виснажені голодом, кидалися під потяг. Крім того, в лютому задокументовано 40 випадків коли люди залишали своїх дітей біля державних установ, сподіваючись на їх порятунок від голодної смерті. За повідомленням агента ДПУ зі станції Голта, всі згадані випадки безпосередньо пов'язані з хронічним недоїданням [2, с. 394].

Звичайно, ці дані значно відрізнялися від реальних. Влада намагалася приховати справжні масштаби голодомору в Україні. Проте ЦК КП(б) змушений був офіційно визнати, що від голоду дуже постраждали цілі райони Одещини: Зінов'євський, Хмельівський, Новомиргородський, Велико-Васиківський, Добровеличківський, Знаменський, Новоархангельський та інші [4, с. 8].

Проте попри усі жахи голодомору, смертність на Одещині була дещо нижчою, ніж в інших областях України. Практично не

можливо встановити точну кількість людей, які загинули внаслідок голодомору. Інформація про голод ретельно приховувалась державними органами влади, тож збереглася лише не значна кількість документів. За підрахунками сучасних дослідників загальна кількість загиблих в результаті голоду в Одеській області становить 3 574 особи, імена 2 824 осіб були встановлені, а 750 осіб залишаються невідомими. Опубліковано дані реєстрації актів цивільного стану (РАЦС), які вказують на кількість померлих від голоду в деяких районах області, зокрема в Кодимському (417 осіб), Біляївському (249 осіб), Іванівському (27 осіб) та Балтському (37 осіб). Звичайно, що ці цифри значно занижені [5, с. 383].

В Одесі органом РАЦС упродовж 1932-1933 років було зафіксовано 971 випадок смерті. Проте причини смертей вказані самі різні, проте ніде не зазначено слово голод.

Сукупність історичних фактів, документальних свідчень та сучасних дослідницьких праць дають підстави класифікувати голодомор 1932-1933 років як акт геноциду українського народу. Політика цілеспрямованого вилучення продовольства, ізоляція голодуючих територій, заборона на виїзд сільського населення та систематичне приховування масштабів трагедії від міжнародної спільноти свідчать про наявність усіх ознак навмисного винищення значної частини українського селянства. На міжнародній арені голодомор розглядається як свідомо спланований геноцид, що мав на меті знищення частини українського народу.

Список використаних джерел

1. Великий голод в Україні 1932-1933 років. Збірник свідчень, спогадів, доповідей та статей, виголошених та надрукованих в пресі в 1983 р. на відзнаку 50-ліття голоду в Україні у 1932-1933 роках. Канада, Торонто, 1988. 169 с.
2. Реабілітовані історією. Одеська область. Книга перша / Упорядники Л. В. Ковальчук, Е. П. Петровський. Одеса: АТ «ПЛАСКЕ», 2010. 800 с.

3. Діанова Н. М. Голодомор 1932-1933 рр. на Одещині у висвітленні документальних матеріалів. *Революції в Україні ХХХХІ століття : співзвуччя епох*: Матеріали Міжнародної наук. конференції, присвяченої вшануванню пам'яті жертв трагічних подій, які отримали назву «Великий терор 1937-1938 рр.». Одеса : ОДУВС, 2018. С. 70-76.
4. Національна Книга пам'яті жертв Голодомору 1932–1933 років в Україні. Одеська область. Частина І / ред. кол.: М. Д. Сердюк (співголова), М. Л. Скорик (співголова) ; автори-упоряд. : Л. І. Білоусова (керівник), М. Г. Батуріна та інші. Одеса : Астропринт, 2008. 1008 с.
5. Голодомори в Україні: Одеська область (1921–1923, 1932–1933, 1946–1947 рр.): дослідження, спогади, документи (кол. авт. та упоряд.). Одеса: Астропринт, 2007. 460 с.
6. Правда про Голодомор на Одещині. Березівський район / Упоряд. Ніточко І.І. Одеса: Астропринт, 2008. 220 с.

*Akhmedova Aina, a first-level
of higher education student, majoring in 014
Secondary Education (History)
Dianova Nataliia, Doctor of Historical
Sciences, Professor of the Department of
History of Ukraine
South Ukrainian National Pedagogical
University named after K. D. Ushynsky
Odesa*

THE GENOCIDE OF THE UKRAINIAN PEOPLE IN 1932-1933: BASED ON THE MATERIALS OF THE ODESA REGION

Abstract. *The Holodomor of 1932-1933 became a large-scale act of genocide against the Ukrainian people, which also affected the territory of Odesa region. Mass repressions, collectivization, and the confiscation of food supplies led to famine and demographic losses. This*

Електронне наукове видання

Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень: збірка наукових праць / за ред. О. П. Сєкерської. Одеса, 2025. 250 с.

Збірка наукових праць присвячена важливим проблемам сучасної історичної науки, які стосуються сучасних трендів досліджень історії та археології України. До неї увійшли публікації молодих вчених, аспірантів та здобувачів освіти, оприлюднені на I Всеукраїнській науково-практичній конференції **«Історія та археологія України: сучасні тренди досліджень»**, яка відбулася **29 квітня 2025 року** у ДЗ «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К.Д. Ушинського».

Видання розраховане на вчених-істориків, викладачів, студентів і усіх, хто цікавиться історією та культурою України.

Матеріали подано в авторській редакції

Макетування: Яковлєва Д. Є.

Дизайн обкладинки: Засоба К. І.